

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Инвестира във вашето бъдеще!

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

I. Хусерл

Лекция 9

Преподавател: гл. ас. д-р Дарин Тенев

Едмунд Хусерл (1859-1938)

Въпреки че думата феноменология е употребявана и преди Хусерл (например през Кант, който противопоставя феномените на ноумените; или при Хегел и неговата *феноменология на духа*), като отделна философска школа феноменологията тръгва от него и неговите *Логически изследвания* от началото на двадесети век.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Интенция

Интенция е едно от най-важните и централни понятия във феноменологията. Тук то не означава “намерение”, а “съзнание-за” или насоченост на съзнанието; то е “имане предвид”.

Хусерл (тук следващ своя учител Brentano) не разбира съзнанието като някакъв контейнер, в който се пъкат неща. Съзнанието е стрелка, насоченост.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Интенция

Субектът насочва своето съзнание към тази книга: неговото съзнание има интенционална насоченост към книгата.

Според начините на имане предвид може да се говори за различни типове съзнание: утвърждаващо съзнание; съмняващо се съзнание; копнеещо съзнание; спомнящо си тежката зима съзнание; фантазиращо съзнание и т.н.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Хусерл настоява за връщане към нещата. Такова връщане трябва на първо място да разгледа връзката между възприемащото съзнание и явяващата се вещ.

За него нещата се явяват (*феномен означава явление*) на нас и ние така достигаме до реално познание за тяхната същност. Феноменологията скъсва с дългото противопоставяне на същност и явление. Същността *се явява*.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Ейдос, идеация

Същността на нещата Хусерл нарича с една заета от Аристотел дума – ейдос. Ейдос първоначално означава образ, форма.

Виждането на същността на нещата, ейдетичното виждане, е наречено идеация.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Редукция (епохе, заскобяване)

Само че за да видим същността на нещата, ние трябва да поставим собствения си опит в скоби, да изчистим съзнанието си от емпиричното. Това поставяне в скоби, което Хусерл нарича също *редукция* и *епохе*, се разгръща на няколко етапа, като най-важното е, че то означава временно въздържане от облягане, от вземане предвид и т.н. на собствения опит.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Трябва да се редуцира и въпросът за съществуването на интендираната вещ.

Еднорози, например, може да не съществуват, но ние можем да мислим еднорози и същността на еднорозите ни е достъпна.

По същия начин, за да се разбере същността на една чаша, не бива да се питаме дали тази чаша съществува, а как се явява.

Предположението за съществуване е свързано с акт на полагане като съществуваща на вещта, което не е пряко свързано с нейната същност.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Естествена и феноменологическа нагласа

Феноменологът се пита за очевидното: как така това е очевидно, как нещо става саморазбираемо и безвъпросно.

Този тип питане изкарва субекта от естествената му нагласа, където нещата си стоят очевидни (просто протяга ръка към чашата, зачита книгата и др.) и му помага да извърши необходимите редукции, за да започне интенционални анализи, които да разкриват същността на нещата, тяхната конституция, онова, което ги прави естествени или неестествени и т.н.

Универсално *априори* на корелацията

Феноменологията следователно не се пита за съществуването (*че* нещо съществува), а през модусите на явяване (*как*) се стреми да достигне същността (*какво*).

Универсално *априори* на корелацията

Самият Хусерл разказва за учудването си, когато открива една корелация, която съотнася субективния опит и обектните дадености. Тази корелация е универсална и априорна (предхожда опита). Може да бъде изобразена така:

Предмет на опита – Начин на даденост

От тази страна
са начините на имане
предвид

Това ще рече
модусите на явяване

Универсално *априори* на корелацията

Тъкмо корелацията между предмет на опита (предмет за мен, който аз имам предвид, към който насочвам съзнанието си) и начин на даденост (начин, по който този предмет ми се дава, ми се явява, за да може да стане предмет на опита) е причината, от една страна, да има нещо като естествена нагласа, а от друга – да е възможна феноменологията.

Универсално *априори* на корелацията

Трябва да е станало ясно, че феноменологията преди да се занимава с вещите, се занимава с *мислените* вещи. Това не е едно и също.

Хусерл назовава **ноезис** интенционалния акт на съзнанието, а с **ноема** корелата на този акт.

Ноемата е мисленото като корелация на мисленето: възприетото като възприето във възприятието; в спомена спомненото като спомнено.

Универсално *априори* на корелацията

Хусерл прави разлика между действителен предмет и интенционален предмет. Интенционалният предмет е предметът като иман предвид, независимо дали е действителен или не.

Чист интенционален предмет пък би бил предмет, който няма съответствие в действителността.

Ego-cogito-cogitatum

Корелацията предполага съответствие в рамките на предмета, но това ще е само предметният полюс. Към това трябва да се добави и интенцията, както и субективният полюс. В схемата

Ego-cogito-cogitatum

от лявата страна ще имаме Аз-а, субективния полюс; по средата ще е мисленето като насоченост на съзнанието; а от дясно ще е предметният полюс.

Ego-cogito-cogitatum

Откъв предметният полюс ще стои вещта, както и отношението вещ-свят.

Вещта има свои *модуси на даденост* и *модуси на валидност* за субекта. Субектът може да извършва известни модификации и корекции по отношение на интендираната вещ.

Ако в магазина дадена фигура ви заприлича на ваш познат, а като се приближите, се окаже, че е манекен, кукла, тогава вие ще модифицирате валидността.

Ego-cogito-cogitatum

Всяка вещь е конституирана през различни синтези, които съзнанието извършва. Те могат да бъдат континуални и дискретни. Дискретни синтези предполага различието между сетивата. Ако гледате музикален клип, вие едновременно слушате и виждате и съзнанието ви извършва синтез, който обединява видяното във виждането и чутото в чуването.

Ego-cogito-cogitatum

Във всяка от сетивните сфери също има различие, но тук синтезите ще са по-скоро континуални. Сега виждате лицето на певеца, после го виждате в профил, но за съзнанието това не е различен предмет – това е все същия певец; съзнанието е извършило континуален синтез между различните данни, които ви е дало видяното във виждането.

Ego-cogito-cogitatum

Всяка вещь има свой **вътрешен и външен хоризонт**. Хоризонтът е потенциалност за осъзнаване, която обгръща възприеманата страна на предмета.

Да вземем пример с ученическа чанта. Вътрешният хоризонт на чантата е образуван от всички страни и аспекти на чантата, които в момента не са предмет на внимание, но които ни помагат да удържаме чантата като един предмет, докато сме насочили вниманието си към конкретен неин аспект.

Ego-cogito-cogitatum

Ученикът отваря ципа на чантата, за да сложи вътре учебниците си за този ден. Вниманието му е насочено към ципа. Дълбочината на вътрешния джоб, в който ще постави учебниците, а също другите джобове, гърба и презрамките, не са тематизирани от него. Ако по-късно внимава за презрамките, докато си я слага на гръб, ципът вече няма да е тематизиран и ще е част от този вътрешен хоризонт на вещта.

Ego-cogito-cogitatum

Хусерл нарича *тема* онова, към което е насочено вниманието, фокусната точка на интенцията.

Тематизиране ще рече превръщане на нещо в обект на внимание.

Тематизираното става разбираемо единствено доколкото е взаимоотнобвързано с други неща, които са негов хоризонт. Доколкото са елементи на вещта, те са неин вътрешен хоризонт.

Ego-cogito-cogitatum

Външният хоризонт включва нещата около вещта. В примера с чантата, това ще са не само нещата, които вече са вътре, но също и вече извадените; бюрото; но което е поставена в момента; стола, където е била допреди малко; училището, където ще бъде занесена на следващия ден и т.н.

Ego-cogito-cogitatum

Може да се каже, че интенцията тематизира даден аспект на нещата, но винаги по някакъв начин има предвид и хоризонта, вътрешен и външен.

Интенцията може да е изпълнена, когато има наглед, който ѝ отговаря; и празна, когато няма такъв наглед, както в случая с препратките, указванията, пътните знаци. Празната интенция, насочена към пътен знак за остър завой, се изпълва, когато видите завоя.

Ego-cogito-cogitatum

Интенцията може и да предписва (*интенционално предписване*). Ако се качвате с асансьора към апартамента на стар приятел и очаквате да се изправите пред вратата, окато сте в асансьора очакването на вратата е пример за интенционално предписване. Възможно е при изпълването на интенцията да има модификации или корекции (вратата е била боядисана; бравата – сменена и т.н.).

Ego-cogito-cogitatum

Възможно е интенцията да предписва по празен начин.

Когато изкачвате хълм, който никога не сте изкачвали, вие не знаете какво има отвъд, но знаете, че има нещо. Това нещо го предписвате интенционално по празен начин.

Ако ви кажат да си представите ябълка без да са уточнили цвета, ябълката, която си преставяте, може да няма конкретен цвят, но вие предписвате по празен начин цвят (тя не е безцветна).

Ego-cogito-cogitatum

Азовият полюс е мястото, където се извършват синтезите. Хусерл разграничава пасивни от активни синтези.

Активните синтези се характеризират с това, че конструират нови предмети. При тях субектът е съзнателен за активността на съзнанието. Когато решавате задача, резултатът е продукт на активен синтез. Когато вземате трудно решение, то също е продукт на активен синтез.

Ego-cogito-cogitatum

Хусерл казва, че “всеки строеж на активността предполага като своя по-ниска степен една предварително дадена пасивност” (“Картезиански медитации”, §38).

Пасивните синтези са онези, които не забелязваме. Пример за пасивен синтез е виждането на вещта като една вещ, след като без да се усетим сме синтезирали различните ѝ аспекти, видимата, чуваемата, осезаемата ѝ страна и т.н.

Ego-cogito-cogitatum

Друг важен елемент откъм полюса на Аза е живото тяло.

Феноменологията прави разлика между физическото тяло, на което се натъкваме като на вещ (тази чаша, тази чанта, вратата и т.н.), и живото тяло като тялото, което живея, контролирам, през което възприемам света. Живото тяло за мен никога не е просто поредно физическо тяло. Живото тяло винаги е първоначално моето тяло. Едва вторично, чрез аналогия, аз съм способен да възприемам и други тела като живи.

Ego-cogito-cogitatum

Живото тяло всеки път играе ключова роля при възприятието на нещата, дори и да не го съзнаваме.

Хусерл въвежда понятието *кинестеза*, за да опише подвижността, живата подвижност на Аза. Тази подвижност минава през живото тяло. Стаав дума не просто за движението на тялото като физическо тяло, а за подвижността като свързана с моето съзнание за нещата.

Ego-cogito-cogitatum

Така например, ученикът се навежда към чантата, за да постави учебника. Това е физическо движение на физическо тяло. Само че за самия ученик, който обръща вниманието си към ципа на чантата, този цип се явява като нещо, което може да бъде разкопчано (от неговата ръка, която той не тематизира). Още преди физическото движение, кинестезата участва в начина, по който ученикът се отнася към чантата и я възприема.

Фантазия и съзнание за образ

За онзи, който се интересува от феноменологическа интерпретация на произведения на изкуството, от ключово значение са и нещата, които Хусерл пише за фантазията и съзнанието за образ. Това е тема, която след като е била предмет на лекциите му от 1904-1905 г. не го оставя до края на живота му.

Фантазия и съзнание за образ

Хусерл разграничава фантазията (*Phantasie*) от въображението (*Imagination*, думата е с латински корен, точно както и *Imaginäre*, която по-късно Изер ще въведе). Докато въображението се отнася до възприятите образи (изображения от картини, снимки и т.н.) и така се оказва свързано с възприятието, в чието поле въвежда конфликт, то фантазията няма пряк досег с възприятието, не му противоречи.

Фантазия и съзнание за образ

Една картина на стената предполага зрителят да противопостави на целостта на заобикалящото го, например шарката на тапета, един отрязък, който вече няма да е просто по-интересна шарка, сбор от багри и форми, а ще представя нещо, което не присъства, например кораб в бурно море, ликът на някой учен и т.н., и така се появява *конфликт във възприятието*.

Фантазия и съзнание за образ

Ако обаче човек просто си представя нещо, то това по никакъв начин не пречи на възприятието му. (Хусерл не включва в случая халюцинацията, която мисли през въображението.)

Фантазия и съзнание за образ

Това, което отличава фантазия и въображение, е липсата или наличието на т.нар. *образен обект (Bildobjekt)*, който е това, което *възприемаме* като образ (в примера с кораба и морето, това ще е изображението *на кораб и море* като нещо различно от чисто физическото съполагане на цветове и линии).

Фантазия и съзнание за образ

За Хусерл във визуалния образ могат да се разграничат три нива:

1. Нивото на физическия образ, или материалността на линиите, цветовете, формите в картината. На това ниво все още не може да има конфликт във възприятието – просто има едни линии и други линии, едни и други цветове.
2. Нивото на *образен обект (Bildobjekt)*, описано по-горе.

Фантазия и съзнание за образ

3. Нивото на образната тема (*Bildsujet*), което е онова, на което образът е образ. Вече не физическите характеристики, не и изображението на кораба, а корабът, който мислим, когато гледаме това изображение.

Разликата между образния обект и образната тема е аналогична на разликата между разказ и история в наратологията на Женет. И в двата случая става дума отношението между представата и представеното.

Фантазия и съзнание за образ

Във фантазията обаче явлението на нещото може да бъде имано предвид като самото нещо, а значи вече не като образ, тъкмо поради липсата на образен обект. Именно това кара Хусерл да разграничи категорично фантазията от образността и да каже, че „фантазната образност е основана на фантазията, която сама не е образност“.

Фантазия и съзнание за образ

Тази насока на мисли го води първоначално и до тезата, че има аналогия в работата на възприятие и фантазия, и макар че набляга на протейния характер на фантазията (фантазията е постоянна модификация) и дава предимство на възприятието, разликата, която прокарва между двете, се състои само в това, че при фантазните схващания (*Phantasieauffassung*) липсва съзнанието за настоящо (*Bewusstsein eines Gegenwärtigen*), налично при възприятийно-въобразителното схващане.

Фантазия и съзнание за образ

С годините обаче Хусерл променя възгледа си и стига до убеждението, че при фантазията няма никакво истинско схващане, а единствено промяна на възприятини данни: „Фантазното схващане не е собствено схващане, а единствено модификацията на съответстващото възприятинно схващане.”

Фантазия и съзнание за образ

В приведения цитат трябва да бъде подчертана думата „съответстващо“, защото тя показва определена зависимост на фантазията от възприятието. Така по-ранната протеичност, която предполага „свое“ постоянноменящо се съдържание, сега се превръща в чиста модификация без свое съдържание.

Фантазия и съзнание за образ

Ала по този начин раздалечаването на фантазия и образ става още по-голямо и твърдението, според което фантазията сама не е образ и предхожда образността, се оказва доизяснено по отношение на фантазията, но не и по отношение на даващото образа въображение.

Съвременни феноменолози като Марк Ришир показват как при Хусерл има постоянни нахлувания на речника на образа при говоренето за фантазията.

Фантазия и съзнание за образ

Както при съзнанието за образ, така и при фантазията, Хусерл отбелязва наличието на едно не-сега в сега-то и говори за съществуващото нищо. Когато гледаме една картина, когато четем роман, в настоящето на гледането/четенето се оказва вмъкнато нещо, което не му принадлежи, което не е настояще и вероятно въобще не се разполага на същата времева ос.

Феноменология и изкуство

При интерпертацията на художествени творби феноменологията би обръщала изключително внимание на начина, по който произведението се явява; на съгласуването и разминаването на неговите начини на даденост и превръщането му в предмет на конкретен опит; на привличането на определени хоризонти за сметка на други; на интенционалните актове на зрителя, слушателя, читателя.

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ”
Инвестира във вашето бъдеще!

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО, МЛАДЕЖТА И НАУКАТА

Схема BG051PO001-4.3.04

„Развитие на електронни форми на дистанционно обучение в системата на висшето образование“

Проект BG051PO001-4.3.04-002

Усъвършенстване и развитие на вътрешната система за електронна форма на дистанционно обучение във
Философски факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Този учебен ресурс е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.